

УДК 343.13

DOI 10.33244/2617-4154.1(14).2024.190-196

С. О. Яцюк,

аспірант,

Державний податковий університет

e-mail: yatsukserhg@gmail.com

ORCID ID 0009-0007-3235-497X

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО (ОБВИНУВАЧЕНОГО) ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

У статті досліджено гарантії дотримання прав підозрюваного (обвинуваченого) під час застосування домашнього арешту. Наголошено, що зовнішню та внутрішню політику України не можна розглядати окремо від процесу європейської інтеграції, оскільки зміни, що відбуваються в нашій країні, відкривають нові можливості для встановлення якісно нових стосунків з країнами-партнерами Європи та всією світовою спільнотою. Ствердження України як демократичної держави на світовій арені вимагає активної участі національної правової системи та правоохоронних органів, особливо в умовах кризових явищ, які сьогодні є в нашій країні. У цей період важливо формувати нові підходи, використовуючи позитивний досвід країн Європи та рішення Європейського суду з прав людини.

Вказано, що розумним було б використовувати домашній арешт для неповнолітніх осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень, оскільки їх тримання в ізоляторі тимчасового тримання чи слідчому ізоляторі не тільки не впливає позитивно на їх виховання, а, навпаки, може завдати шкоди психіці дитини. Такий запобіжний захід також може бути обґрунтованим для цілої групи осіб зі спеціальними потребами, таких як ті, хто страждає на хвороби, що не піддаються лікуванню, має неповнолітніх дітей на утриманні чи належить до осіб похилого віку.

Конкретизовано, що суть домашнього арешту як запобіжного заходу полягає в обмеженні можливості підозрюваного (обвинуваченого) залишати своє житло протягом доби. Цей захід може бути застосований лише у випадку обвинувачення у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Органи внутрішніх справ виконують ухвалу слідчого судді чи суду, ставлячи підозрюваного (обвинуваченого) на облік, застосовуючи електронні засоби контролю, і здійснюючи контроль за його поведінкою, зокрема відвідуванням його місця проживання та використання електронного моніторингу його місця перебування.

Зроблено висновок, що визначення домашнього арешту як запобіжного заходу потребує подальшого нормативного регулювання для визначення, хто і як повинен здійснювати нагляд за поведінкою особи, яка перебуває під домашнім арештом, а

також не порушуючи прав підозрюваного (обвинуваченого) під час застосування цього запобіжного заходу.

Ключові слова: запобіжний захід, домашній арешт, підозрюваний, обвинувачений, слідчий, суддя, слідчий суддя.

Зовнішню та внутрішню політику України не можна розглядати окремо від процесу європейської інтеграції, оскільки зміни, що відбуваються в нашій країні, відкривають нові можливості для встановлення якісно нових стосунків з країнами-партнерами Європи та всією світовою спільнотою. Ствердження України як демократичної держави на світовій арені вимагає активної участі національної правової системи та правоохоронних органів, особливо в умовах кризових явищ, які сьогодні є в нашій країні. У цей період важливо формувати нові підходи, використовуючи позитивний досвід країн Європи та рішення Європейського суду з прав людини.

Одним із ключових напрямів роботи державних силових структур є попередження, виявлення та запобігання злочинності. Ці заходи повинні ґрунтуватися на принципах ефективності, оперативності, відкритості та динамізму.

У контексті гуманізації кримінального процесуального законодавства важливо впроваджувати заходи, які наближені до європейських стандартів для забезпечення кримінального провадження.

Одним з актуальних питань є дослідження місця домашнього арешту в системі запобіжних заходів та дотримання прав підозрюваного (обвинуваченого) під час його застосування. Це стає актуальною проблемою в контексті глибокого реформування країни та правоохоронної системи, вимагаючи нових засад та підходів у роботі правоохоронців.

Дослідженнями проблем застосування запобіжних заходів загалом, а також домашнього арешту зокрема займалися такі науковці та практики: В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, Л. М. Лобойко, П. І. Люблінський, В. Т. Маляренко, В. Т. Нор, В. В. Сташис, Л. Д. Удалова та інші. Однак на сьогодні виникає необхідність організації подальших наукових та практичних досліджень щодо цього питання, зокрема механізмів реалізації домашнього арешту в системі запобіжних заходів з гарантуванням дотримання прав і свобод підозрюваного (обвинуваченого).

Пропонуємо провести дослідження аспектів домашнього арешту в системі запобіжних заходів, орієнтуючись на теоретичний та практичний підходи. У сфері юридичної літератури зазначаються різноманітні погляди вчених на методи контролю за підозрюваними та обвинуваченими в контексті обрання запобіжних заходів, зокрема домашнього арешту.

Н. А. Потомська та Д. С. Артеменко виділяють два основних види таких методів:

- 1) без використання спеціальних технічних засобів;
- 2) із застосуванням технічних засобів.

До категорії контролю без використання технічних засобів вчений вносить: несподівані телефонні дзвінки або накладання обов'язку на «арештованого» телефонувати до органів досудового розслідування; перевірки за місцем проживання з

правом вільного входження до житлового приміщення; проведення слідчих (розшукових) дій – накладення арешту на поштові відправлення [2, с. 7].

Потрібно погодитися з висновком О. П. Кучинської, що розумним було б використовувати домашній арешт для неповнолітніх осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень, оскільки їх тримання в ізоляторі тимчасового тримання чи слідчому ізоляторі не тільки не впливає позитивно на їх виховання, а, навпаки, може завдати шкоди психіці дитини. Такий запобіжний захід також може бути обґрунтованим для цілої групи осіб зі спеціальними потребами, таких як ті, хто страждає на хвороби, що не піддаються лікуванню, має неповнолітніх дітей на утриманні чи належить до осіб похилого віку [3, с. 19].

За словами В. В. Клімова, механізм застосування домашнього арешту – це визначена кримінальним процесуальним законом система процесуальних дій та рішень, які вживають слідчий, начальник слідчого відділу, прокурор чи суд у визначеній послідовності для реалізації запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, його скасування чи зміни [5, с. 14].

За висновками І. Л. Невзорова, механізм застосування домашнього арешту як запобіжного заходу складається з двох стадій – судової та позасудової. Під час першої стадії суддя чи слідчий суддя, на підставі клопотання слідчого чи прокурора, вирішує питання про застосування конкретного запобіжного заходу, охоплюючи домашній арешт. Забезпечує прибуття особи для розгляду клопотання щодо застосування запобіжного заходу [6, с. 56]. На другій стадії слідчий суддя чи суд, вирішуючи питання про застосування домашнього арешту, також визначає доцільність накладення додаткових обов'язків на обвинуваченого чи підозрюваного, і після оголошення ухвали виконання заходу проводиться негайно [1].

Під час другого етапу (позасудового) застосування домашнього арешту відбувається із залученням органів внутрішніх справ. Спочатку рішення щодо обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання за місцем проживання підозрюваного чи обвинуваченого. Після цього орган внутрішніх справ обов'язково реєструє особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомляє про це слідчому або суду у випадку, якщо цей захід застосовано під час судового розгляду [1].

Законодавство різних країн світу передбачає можливість застосування домашнього арешту як запобіжного заходу. Наприклад, такий захід передбачений у законодавстві таких країн, як Казахстан, Латвія, Литва, Німеччина, Швеція та інші. Однак порівняно з іншими запобіжними заходами, практика його застосування є невеликою, що може зумовити певні ускладнення. Щодо цього питання О. П. Кучинська вказує на те, що домашній арешт є досить «молодою» інституцією, яка потребує подальшого докладного вивчення [3, с. 18]. На відміну від цього, кримінальне процесуальне законодавство Киргизької Республіки та Республіки Узбекистан не передбачає використання цього запобіжного заходу. Зокрема, Федеральні правила кримінального судочинства США також не містять положень щодо домашнього арешту як запобіжного заходу, хоча ця можливість може існувати у законодавстві окремих штатів.

Варто зазначити, що ще 1922 р. Кримінально-процесуальним кодексом України було визначено можливість застосування домашнього арешту. Згідно із чіткими нормами закону, його можна було впроваджувати як у випадку забезпеченої охорони, пов'язаної з місцем проживання арештанта, так і без неї. Однак виставлені уривчасті дані свідчать, що домашнім арештом зазвичай обтяжувалися особи з доброю репутацією, які не проявляли бажання ухилятися від судового розгляду та його наслідків. Отже, його застосування не було важливим у випадках, коли стеження за цими особами не було належним чином обґрунтованим.

Після Другої світової війни домашній арешт став настільки рідко вживаним, що вже його розглядали як анархізм. До нового, більш ліберального Кримінально-процесуального кодексу 1960 року цей запобіжний захід не було долучено. Автори кодексу вирішили обійтися заходами, такими як взяття під варту, підписка про невиїзд і передача на поруки трудовому колективу.

У Кримінальному процесуальному кодексі України питання застосування запобіжних заходів належить до виключної компетенції слідчого судді та суду, яке вирішується в судовому засіданні в режимі змагальності сторін за участю прокурора, обвинуваченого та його захисника. Згідно з частиною 2 статті 181 КПК України, домашній арешт може бути застосований до особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, за який передбачена відповідальність у вигляді позбавлення волі.

Згідно з вимогами КПК України під час застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту слідчий суддя, суд зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого перебувати за кожною вимогою до суду або іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких було доведено прокурором, а саме:

- 1) прибувати до визначеної службової особи зі встановленою періодичністю;
- 2) не відлучатися з населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;
- 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну;
- 9) носити електронний засіб контролю (ч. 5 ст. 194 КПК України) [1].

Відповідно до положень чинного кримінального процесуального законодавства України, домашній арешт, згідно з частиною 1 статті 181 КПК України, передбачає заборону підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або в певний період доби. Стаття 299 КПК України містить застереження про недопустимість

застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту під час досудового розслідування. Крім того, КПК України передбачив застосування електронних засобів контролю, які вмикають закріплення на тілі обвинуваченого електронного пристрою (чипа), що дає змогу відстежувати й фіксувати його місце перебування.

Електронні засоби контролю можуть застосовувати відповідно такі суб'єкти:

1. Слідчий може використовувати електронні засоби контролю на підставі ухвали слідчого судді або суду щодо обрання будь-якого запобіжного заходу, який не передбачає позбавлення волі, та водночас обов'язок щодо контролю покладено на підозрюваного або обвинуваченого.

2. Працівники органу внутрішніх справ можуть застосовувати електронні засоби контролю на підставі ухвали слідчого судді або суду, якою обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту для підозрюваного чи обвинуваченого.

Застосування електронних засобів контролю, які можуть суттєво порушувати звичний порядок життя особи, призводити до значних незручностей у їх використанні або можуть становити загрозу для життя та здоров'я особи, що ними користується, не допускається. Перед застосуванням такого електронного контролю слідчий чи працівник органу внутрішніх справ повинен пояснити підозрюваному або обвинуваченому правила використання пристрою, безпечного обговорення його техніки та наслідки його вимкнення чи неправомірного втручання для уникнення контролю.

Відмова від носіння електронного засобу контролю, намагання свідомо вимкнути, пошкодити або втрутитися в його роботу з метою ухилення від контролю вважається невиконанням обов'язків, які суд поклав на підозрюваного або обвинуваченого під час застосування запобіжного заходу, який не містить позбавлення волі або накладення домашнього арешту (згідно зі статтею 195 КПК України). Процедура застосування електронних засобів контролю визначають відповідно до встановлених Міністерством внутрішніх справ України норм.

Сутність домашнього арешту як запобіжного заходу полягає в обмеженні можливості підозрюваного (обвинуваченого) залишати своє житло протягом доби. Цей захід може бути застосований лише у випадку обвинувачення у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Органи внутрішніх справ виконують ухвалу слідчого судді чи суду, ставлячи підозрюваного (обвинуваченого) на облік, застосовуючи електронні засоби контролю і здійснюючи контроль за його поведінкою, зокрема відвідуванням його місця проживання та використанням електронного моніторингу його місця перебування.

Під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу суддею суд розглядає всі юридично значущі обставини в їх сукупності. Серед цих обставин враховують такі: значущість наявних доказів щодо вчинення кримінального правопорушення, тяжкість передбаченого покарання, вік та стан здоров'я обвинуваченого, міцність його соціальних зв'язків у місці постійного проживання, охоплюючи наявність родини та утриманців, наявність постійного місця роботи чи навчання, репутацію, фінансовий стан, наявність судимостей, дотримання підозрюваним (обвинуваченим) умов застосування запобіжних заходів у разі, якщо їх раніше застосовували, а також розмір майнової шкоди, яку особа завдала.

*Яцюк С. О. Гарантії дотримання прав підозрюваного (обвинуваченого)
під час застосування домашнього арешту*

Розгляд інших обставин, таких як незгода особи з підозрою або обвинуваченням чи його поведінка під час слідства чи судового розгляду, не беруть до уваги під час обрання запобіжного заходу. Закон зобов'язує слідчого суддю та суд підходити до цього питання не за принципом механічності, а з оціночною позицією, керуючись принципом презумпції невинуватості та правилом тлумачення всіх сумнівів на користь обвинуваченого у доведеності обставин, що є підґрунтям обвинувачення, та ризиків.

Отже, визначення домашнього арешту як запобіжного заходу потребує подальшого нормативного регулювання для визначення, хто і як повинен здійснювати нагляд за поведінкою особи, яка перебуває під домашнім арештом, а також не порушуючи прав підозрюваного (обвинуваченого) під час застосування такого запобіжного заходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Артеменко Д. С., Потомська Н. А. Домашній арешт у системі запобіжних заходів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 29, том 2. С. 156–159.
3. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві. *Адвокат*. 2010. № 7. С. 17–19.
4. Фаринник В. І. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою. *Юридичний вісник України*. 2012. № 25. С. 23–29.
5. Мухін В., Назарчук К. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. Випуск 2. С. 72–81.
6. Невзоров І. Л. Щодо перспектив застосування домашнього арешту в ході розслідування злочинів, учинених організованими злочинними. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 62–71.
7. Вільгушинський М. Й., Ліхолетова Ю. А. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. *Адвокат*. 2012. № 11(146). С. 9–13.

REFERENCES

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651-VI (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Artemenko D. S., Potomska N. A. Domashnii aresht u systemi zapobizhnykh zakhodiv. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO*. 2014. Vypusk 29, tom 2. S. 156–159.
3. Kuchynska O. P. Domashnii aresht yak zapobizhnyi zakhid v kryminalno-protsesualnomu zakonodavstvi. *Advokat*. 2010. № 7. S. 17–19.
4. Farynnyk V. I. Domashnii aresht – alternatyva trymanniu pid vartoiu. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*. 2012. № 25. S. 23–29.

Яцюк С. О. Гарантії дотримання прав підозрюваного (обвинуваченого) під час застосування домашнього арешту

5. Mukhin V., Nazarchuk K. Domashnii aresht yak zapobizhnyi zakhid u kryminalnomu provadzhenni. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. 2014. Vypusk 2. S. 72–81.

6. Nevzorov I. L. Shchodo perspektyv zastosuvannya domashnoho areshtu v khodi rozsliduvannya zlochyniv, uchynenykh orhanizovany my zlochynnymy. *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnisti u i koruptsiiei (teoriia i praktyka)*. 2013. № 1. S. 62–71.

7. Vilhushynskyi M. I., Likhonietova Yu. A. Do pytannia zastosuvannya domashnoho areshtu yak zapobizhnoho zakhodu vidpovidno do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy. *Advokat*. 2012. № 11(146). S. 9–13.

S. O. Yatsiuk. GUARANTEES OF OBSERVANCE OF THE SUSPECT (ACCUSED) RIGHTS WHEN HOUSE ARREST IS APPLIED

The article examines guarantees of respect for the rights of the suspect (accused) when house arrest is applied. It was emphasized that the foreign and domestic policy of Ukraine cannot be considered separately from the process of European integration, since the changes taking place in our country open up new opportunities for establishing qualitatively new relations with European partner countries and the entire world community. The assertion of Ukraine as a democratic state on the world stage requires the active participation of the national legal system and law enforcement agencies, especially in the conditions of crisis phenomena that are currently occurring in our country. In this period, it is important to form new approaches, using the positive experience of European countries and the decisions of the European Court of Human Rights.

It is indicated that it would be reasonable to use house arrest for minors who are accused of committing criminal offenses, since their detention in a temporary detention center or a pre-trial detention center not only does not have a positive effect on their upbringing, but, on the contrary, can harm the child's psyche. Such a precautionary measure may also be justified for a whole group of persons with special needs, such as those suffering from incurable diseases, dependent minor children or the elderly.

It is specified that the essence of house arrest as a preventive measure is to limit the possibility of the suspect (accused) to leave his home during the day. This measure can be applied only in the case of an accusation of committing a crime punishable by imprisonment. The internal affairs bodies implement the decision of the investigating judge or court, placing the suspect (accused) on the record, using electronic means of control, and exercising control over his behavior, in particular by visiting his place of residence and using electronic monitoring of his location.

It was concluded that the definition of house arrest as a preventive measure requires further regulatory regulation to determine who and how should supervise the behavior of a person under house arrest, as well as not to violate the rights of the suspect (accused) when applying this preventive measure.

Key words: preventive measure, house arrest, suspect, accused, investigator, judge, investigating judge.

Стаття надійшла до редколегії 4 січня 2024 року

*Яцюк С. О. Гарантії дотримання прав підозрюваного (обвинуваченого)
під час застосування домашнього арешту*